سوهرەوەردی
شێخی ئیشراق، شێخی شەهید

هۆشەنگ شێخ محەمەد

پێشەکی

ئەدۆنیس لە گوتارێکیدا بەناوی (روحانیة الخیال القوطي) دەڵێ: «وەک فرۆید دەڵێ، ناتوانین بیرۆکەی خودا بکوژین، بەڵام دەکرێ تێگە و جۆری تەماشاکردنی بگۆڕین» کە سۆفی و زۆرێک لە شاعیران و بیرمەندان و فەیلەسووفەکانی کۆمەڵگەی ئیسلامی وایان کردووە. دوای ئەوەی دیتنی وەحدانییەتی یەهوودی و مەسیحی بەشێوەیەکی گشتی دوای ماوەی چاخەکانی ناوین گۆڕا، ئەم گۆڕانکارییە، لە دیتنی ئیسلامیدا ڕەت کرایەوە و تا ئێستاش ڕەتی دەکاتەوە، سۆفی و شاعیران و فەیلەسووفەکان بەگشتی بە کفر و لە ڕێ لادەر و بێ باوەڕی تاوانبار دەکات.

بەڵام ئایا سۆفییەکان خۆیان چی دەڵێن؟ دیسان ئەدۆنیس لە زاری سۆفییەکانەوە و لە پێش هەمووشیانەوە (جەلالەدینی ڕۆمی) دەڵێ: «ئەوان لە سرووشی ئیسلامییەوە هزرەکانیان هەڵدەبڕن، بەڵام بە تێگەیشتنێکی دیکە، کە دەبێتە هۆی دامەزراندنی دیتنێک، کە ئیسلام تێیدا جودایە لە دیتنی سەلەفی ئوسوولی».

بەم شێوەیە لە سۆفی و شاعیر و فەیلەسووفەکانەوە کرا بگوترێت کە ئیسلام تەنیا بەناو یەک شتە، ئەم ناوە زۆر جۆری ئیسلامی دروست کرد، ئیسلام لە فۆرمە سونییەکەی، ئیسلام لە فۆرمە شیعییەکەی و ئیسلام لە فۆرمە سۆفی و شیعرییەکەی.

* * *

سوهرەوەردی وەک سۆفی و فەیلەسووفی فەلسەفەی ئیشراق، کەخۆی دامەزرێنەریەتی، یەکێکە لەو سۆفی و شاعیرانەی بەشێوەیەکی دیکە تەماشای دین و ئیسلام و هزر و خودا و ڕووناکی و هەبوونی کردووە، کەسێکە کە لە دواجاردا دەبێتە قوربانی بیری ئازاد و دەنگی نەترساوی خۆی، لەسەردەمێکدا کە هزری ئیسلامی لە زۆر لاوە تووشی ململانێی ئەو فۆرمانە بوو بۆ خوا و ئیسلام و هزر و ئازادی.

* * *

دین و دەسەڵات کە بەردەوام لە ئیسلامدا پێوەندییەکی بەهێز و بەتین لەنێوانیاندا هەبووە، لەگەڵ ململانێی دەسەڵات و هزری باو و ئەو کەسانەی ویستوویانە ئازادانە بڕواننە خودا و دین و هزر و فەلسەفە و ژیان و هەبوون، پێوەندییەکی خوێناوی و ئاگراوی هەبووە، خوێناوی لە کوشتنی شاعیر و سۆفی و فەیلەسووفەکاندا، ئاگراویش لە سووتانی کتێب و کتێبخانە و نووسراوی ئەو شاعیر و سۆفی و فەیلەسووفانە.

* * *

کوشتنی حەلاج و کوشتنی سوهرەوەردی دوو ڕووداون

له دنیای هزری ئیسلام و فۆرمه سۆفیگەرییەکەی، که زۆر له نووسەران و ڕووناکبیران پێیان وایه دوو کوشتنی بێ وێنه و سەرپەڕن لەتاوان و کوشتنەکانی دەسەڵاته ئیسلامییەکاندا، که یەکەمیان لەسەر دەستی خەلیفەی عەباسی (موقتەدەر بیللا) له ساڵی (٩٢٢ زاینی)، دووەمیشیان لەسەر دەستی سەلاحەدینی ئەیووبی له ساڵی (١١٩١ زاینی) ئەنجام دراوه. بەناوی کفر و زەندەقه و هەڵگەڕانەوه له ئیسلام و خراپ کردنی بیری گەنجان و خەڵکی موسڵمان و دەرچوون له ڕێساکانی ئایین.

*   *   *

دیسان وەک ئەدۆنیس دەڵێ: (ئەمه شۆڕشێک بوو لەناو ئیسلامدا له هەمان کاتیشدا شۆڕشێکی مەعریفی بوو که له ئەرسۆدۆکسییەتی ئیسلامیدا جێگەیان نەدەبووەوه و به شێوەیەکی توندیش ڕەت دەکرایەوه)، دیاره مەعریفەی سۆفی و شاعیر و فەیلەسووفەکان به تەنیا مەترسی نەبوو لەسەر خودی (خودا)، بەڵکو مەترسییەکەی بۆ خودی ئیسلام و ئایین و ئەو دەسەڵاتانه بوو که (هەقیقەت)یان پاوان کردبوو، هەقیقەتێک که له نمایشی خۆیدا، بناغەکەی بێ دەنگ کردن و نەبوونی هەقیقەتی دیکه بوو، بێ دەنگ کردنی ئەوی دی بوو.

*   *   *

قسەکردن لەبارەی خوداوه، ئایین و پیرۆزی، له فۆرمه سۆفیگەرییەکەیدا، بناغەیەک بوو بۆ جیاکردنەوەی ئەم ناوانه له یەکدی، (خودا، ئایین و پیرۆزی) وەک چۆن بناغەیەکیش بوو بۆ جۆره تەفسیرێکی دیکه بۆ پێوەندی لەنێوان مرۆڤ و خوا، ئایین و پیرۆزیدا. که ئەم ڕاڤه نوێیانەش پێویستیان به پرسیارکردن هەبوو، که سەر لەنوێ لەو پێوەندییانه بکۆڵێتەوه، بۆ دەست نیشان کردنی ئەم پێوەندییانەش، ئازادی ئەو پرسیاره گەورەیه بوو که له ئایین دەکرا «ئەگەر ئایین سەرەتا ئازادیمان نەداتێ ئەی چی؟» ئەوەبوو سۆفییەکان به ڕوحی ئازادیانەوه توانیان زۆر جۆره پرسیار بخولقێنن و وا بکەن که زۆرانێکیش بپرسن «ئەمانه وامان لێ ناکەن که جارێکی دیکه پرسیار له دووباره خوێندنەوەی جەوهەری شەریعەت بکەین؟»

سوهرەوەردی، ژیان و ڕۆشنبیری

شەهابەدین یەحیا کوڕی حەبەش کوڕی ئەمیرەک سوهرەوەردی، ناسراو به شێخی ئیشراق، شێخی شەهید و زۆر نازناوی تر، به گوێرەی سەرچاوه جۆراجۆره فارسی و عەرەبییەکان، له ساڵی (٥٤٦ی کۆچی بەرانبەر ١١٥٣ی زایینی، یان له ساڵی ٥٤٩ی کۆچی بەرانبەر به ١١٥٥ی زایینی)، له گوندی (سوهرەوەرد)ی سەر به شاری زەنجان له ئێران لەدایک بووه.

بەگوێرەی مێژوو، شاری زەنجان لەسەر دەستی (ئەردەشێری بابەکان) دروست کراوه، لەو سەردەمەدا پێی گوتراوه (شەهین) که لەناوی (شاه)ەوه وەرگیراوه. دوای چەندین سەده له سەردەمی ساسانییەکاندا بووه به (زەندیگان)، بەواتەی زیندەگانی، بەواتەی ئەهلی کتێبی زینده که بەناوبانگترین کتێبی ئایینی زەردەشتی بووه، دواتریش له سەردەمی ئیسلامیدا بووه به (زەنگان) دواتریش به (زەنجان). لەسەدەی چوارەم و پێنجەمی کۆچیدا چونکه شوێنێکی باش بووه بۆ کشتوکاڵ و چاندن و بەخێوکردنی ئاژەڵ. زۆر هۆزی تورک نەژاد هاتوونەته ئەو شاره و لەوێ و له دەوروبەری نیشتەجێ بوونه، بەتایبەتیش له دەشتی، یان چیمەنی سوڵتانییه.

دواتریش کاتێک هێرشی مەگۆلەکان دێته سەر ناوچەکه، شاری زەنجان و دەوروبەری زۆر زیانیان پێ دەگات، بەڵام دواتر ئیلخانییه مەگوولییەکان بایەخێکی زۆر بەزەنجان دەدەن، به تایبەتی (سوڵتان محەممەد خودا بەنده) دوای ئەوەی بووەته (شیعه) بایەخێکی زۆری بەو شاره داوه.

شاری (خودابەنده) که دەکەوێته باشووری ڕۆژهەڵاتی زەنجان، هەردوو شاری (سوهرەوەرد) و (سەجاس)ی لێ بووەتەوه. که شەهابەدین سوهرەوەردی لەوێ دەرکەوتووه.

شاری زەنجان له چاخەکانی دواتر شوێنی زۆر ڕووداوی کۆمەڵایەتی و سیاسی و مەزهەبی بووه، وەک شۆڕشی (عەلی محەممەد باب)، تێکۆشانی ملوکەکانی تەوایفی و خەباتی مەشروتییەت و تێکۆشانی نێوان دەرەبەگ و دەمۆکراتەکان و تاد..

گوندی سوهرەوەرد گەلێ زانای ناوداری پێشکەش به جیهانی ئیسلامی کردووه.

سوهرەوەردی، سەرەتا له گوندەکەی (سوهرەوەرد) بوو که گوندێک بوو له نزیکی زەنجان و له کۆنەوه خەڵکی

ئەو گـونده چاندنیـان دەكـرد و مـرۆڤی زانای تێـدا هەڵكەوتبـوون و پێـوەندییـەكی توندیان بە زانسـتـەوە هەبوو، هەرچەندە كاری سەرەكییان چاندن بوو، بەڵام بۆ خوێندن و فـێـربوون منداڵەكـانیـان ڕەوانەی خـوێندنگە دەكـردن، سـوهرەوەردیش هەر لەگـوندەكـەی دەسـتی بە خوێندن كردووە و هەر لەوێش فێرە خوێندنەوە و نووسین بووە، قـوتابییـەكی زیرەک بووە و مـامـۆسـتـاكـەی پێی دەڵێت كە تۆ توانایی زۆرت هەیە بۆ فێربوون و حەیفە كە ئەو توانایيە تەنیـا لە سنووری ئەو گوندەدا بمێنێتـەوە، بۆیە بە باوكی شـەهابەدین دەڵێت كـوڕەكـەت بنێـرە (مەراغە) تا لەوێ بخوێنێت، چونكە من پێشبینی دەكەم ئەو كوڕەت ببێتە زانایەكی گەورە، باوكی شەهابەدینیش بەقسەی مامۆستاكە دەكات و دەینێرێتە (مەراغە). كە مەراغەش لەوكاتدا، شارێكی گەورەی ئێران بووە.

لە مـەراغـەدا سوهرەوەردی لەگەڵ (مـەجدەدین جیلی) خوێندنی سـەرەتایی تەواو دەكـات. دوای ئەوە دەچێـتـە ئیـسـفـەهان، لەو كـاتەدا ئیـسـفـەهان بنكەیەكی گرنگی زانسـتی بووە لە ئێـراندا. سـوهرەوەردی لە سـەردەسـتی مـامـۆسـتـای بەناوبانگ (زەهیـرەدین قـاری) تەواوی زانستەكانی ئەو سەردەمە فێر دەبێت.

لە تەمـەنی شازدە ساڵیـدا، لەمامـۆستاكـەی خۆی بێ نیـاز دەبێت، چونكە شتـێک نامـێنێت لێی فـێر ببـێت، سـوهرەوەردی توانـاییـەكی زۆری هەبوو بۆ فـێـربوون، تەنانەت زیاتر لە ئیبن سـیناش كـە وەک سـەرچاوەكـان دەگـێـڕنەوە كە ئیبن سـینا لە تەمـەنی (١٨) سـاڵیـدا تەواوی زانسـتـەكان فـێربـوو، بەڵام شـێخ شـەهاب لە تەمـەنی (١٦) ساڵیـدا توانی تەواوی زانسـتـەكان لای مامۆستاكەی تەواو بكات.

دوای تەواوكـردنی خـوێندنی، لەسـەر عـرفـان ڕادەوەستێت و لەسەفەر و گەڕانەكانیدا لەگەڵ جەماعەتی سۆفییەكاندا دانوستاندن دەست پێدەكات، هەروەها بە تێكۆشانی دەروونی مژوول دەبێت.

هەر لەو تەمەنەدا واتە (١٦) ساڵیدا، لەكاتی خوێندن و لێكۆڵینەوەیدا لە ئیسفەهان، تێدەگات كە هەموو شتەكانی جیهان لە ڕووناكی پەیدابوونە و ڕووناكی دەبەخشنە یەكدی، ڕووناكی بەخشینیش (ئیشراقە) و لەوێوە سەرەتای فەلسەفەكەی خۆی دەست پێ دەكات.

جێی سەرنجە كە یەكێک لە دژبەرە گەورەكانی فەلسەفەی مەشائی (فەخرەدینی ڕازی) لەو كاتدا لە ئیسفەهان لەگەڵ سوهرەوەردی خوێندووە، هەرچەندە ناوبراو لەگەڵ سوهرەوەردی لەلایەنی زانستییدا دژایەتییەكی گەورەی هەبوو، بەڵام لە دۆستایەتیدا برادەرایەتییەكی سەیریان هەبوو، لە دوای كوشتنی (سوهرەوەردی) بە چەند ساڵێک، كۆپییەک لە كتێبەكەی سوهرەوەردی بەناوی (تەلویحات) دەدەنە (فەخرەدینی ڕازی) ئەویش كتێبەكە ماچ دەكات و فرمێسک لەچاوەكانی دەڕژێن.

سوهرەوەردی هەر زوو دەستی بەخوێندن كردبوو و زووش پڕی مەعریفە بوو، هەروەها زووش دەستی بە نووسین كرد، بۆیە نووسەرێكی وەک دكتۆر یووسف زێدان دەڵێت: «بۆیە سەیر نییە كە زووش كۆتایی هات».

سوهرەوەردی دوای تەواوكردنی خوێندنی فەرمی، لەناو ئێراندا دەست بە گەڕان و سەفەر دەكات، لەگەڵ زۆر لە شێخەكانی سۆفیگەریدا دادەنیشێت و گفتوگۆ دەكات، و زۆر سەرنجی ڕادەكێشن. لەڕاستیدا لەو ماوەیەدا سوهرەوەردی ڕێگەی سۆفیگەری هەڵدەبژێرێت و ساڵانی تەمەنی لەو ڕێیەدا دەگوزەرێنێت. گەڕانەكانی وردە وردە فراوانتر و دوورتر دەبن، دواتر ڕوو لە ئەنادۆل دەكات و دەگاتە شام.

لەو سەفەرەدا لە شام پێشوازییەكی گەرم و گەورەی لێكرا و زۆر كەس بە هزرەكانی داخبار بوون. لە یەكێک لە سەفەرەكانیدا كە لە دیمەشقەوە چووە حەلەب، لەوێ گەیشتە دیداری مەلیک (زاهر) كوڕی سەلاحەدینی ئەیووبی. مەلیک زاهر كە حەزێكی گەورەی بۆ سۆفیزم و زانایانی سۆفیگەری هەبوو، كەوتە بن كاریگەری زانای گەنج و داوای لێكرد لە حەلەب لەلای ئەو بمێنێتەوە.

سوهرەوەردی كە خۆشەویستییەكی زۆری بۆ ناوچەكە واتە حەلەب و دەوروبەری هەبوو، بە گەرمییەوە پێشنیارەكەی مەلیک زاهری قەبووڵ كرد و لەلای ئەو مایەوە.

سوهرەوەردی وتە و بیر و باوەڕەكانی بێ پەردە و بێ ترس دەخستە ڕوو. بەشێوازێكی زۆر هۆشمەندانە و زیرەكانە دەیتوانی لەگەڵ هەر كەسێک قسە بكات و لەگفتوگۆكاندا بەسەریاندا زاڵ بێت. بەهۆی شارەزابوونی لە فەلسەفە و سۆفیگەریدا، گەلێک دوژمنی لەنێو ڕیزەكانی زانایانی ئایینیدا بۆ پەیدابوون. بەتایبەتیش

ئەگەر بزانین کە لە حەلەب کتێبە بەناوبانگەکەی (حیکمەتی ئیشراق)ی تەواو کرد، پێش تەواوکردنی کتێبەکە، هەندێک لە بەشەکانی (حیکمەتی ئیشراق)ی لەناو زاناکانی حەلەبدا بڵاوکردەوە و لە هەموو هەڵێکدا دەیویست سوود وەربگرێت و بیری فەلسەفییانەی خۆی لەناو زاناکانی حەلەبدا بڵاو بکاتەوە، بەڵام زاناکانی شام و حەلەب، هەم وەک کەسێکی بێگانە تەماشایان دەکرد و هەمیش وەک (شیعە)یەک دەیانناسی.

ناکۆکییەکانی هزری سوهرەوەردی و زاناکانی شام و حەلەب گەیشتە ڕادەیەک کە ئەو وەک هەڵگەڕاوەیەک (مورتەدێک) لە ئیسلام دانێن و داوا لە مەلیک زاهر بکەن بیکوژێت، بەڵام مەلیک زاهر داواکارییەکەی ئەوانی ڕەت کردەوە، چونکە مرۆڤێکی زانا و ئەدەبدۆست بوو، بە زاناکانی شام و حەلەبی گوت: (کە سوهرەوەردی، هەندێک بۆچوونی خۆی سەبارەت بە «حیکمەت» نیشان داوە، نەیگوتووە کە من پێغەمبەرم، یان ئینکاری ئیسلام بکات، من چۆن بیکوژم؟)

بۆیە ئەوانیش شکایەتەکەی خۆیان گەیاندە سەلاحەدینی ئەیووبی، کە ئەو کاتەش سەلاحەدین شای سوریا و میسر بوو، سەلاحەدینی ئەیووبی کە تازە سوریای لەدەست خاچپەرستەکان دەرهێنابوو، بۆ پاراستنی ئیعتباری خۆی زۆر پێویستی بە پشتگیری زانایانی ئایینی بوو، بۆیە گوێی بۆ داواکارییەکەی ئەوان شل کرد. بۆیە جەختی کردە سەر کوڕەکەی (مەلیک زاهر) و ناچاری کرد کە سوهرەوەردی لە ساڵی (٥٨٧ی کۆچی بەرانبەر بە ١١٩١ی زایینی) بخاتە زیندانەوە.

شێخی ئیشراق لە زیندان لە تەمەنی ٣٦، یان ٣٨ ساڵیدا گیانی لەدەست دەدات

تا ئێستاش شێوازی مردنی بە تەواوی دیار نییە، بەڵام چەند گێڕانەوەیەک سەبارەت بە کوژرانی هەیە، لەوانە: لەسەر داوای خۆی مەلیک زاهیر دەیخاتە زیندانێک و داوا دەکات خواردن و ئاوی نەدەنێ تا دەمرێت، چونکە سوهرەوەردی بەوە ناسراوبوو کە توانایی هەبووە بۆ ماوەیەکی زۆر خواردن نەخوات، وەک ئاشکراشە برسیبوون یەکێکە لە ڕەفتارەکانی سۆفییەکان. گێڕانەوەیەکی دیکە ئەوەیە کە لەسەر قەڵای حەلەبەوە فڕێ درابێتە خوارەوە، بەڵام وەک دیارە زیاترینی گێڕانەوەکان لەگەڵ ئەوەدان کە شێخی ئیشراق لە ئەنجامی برسیبوونەوە مردووە، بەتایبەتیش ئەگەر بزانین کە سوهرەوەردی، لە ژیانیدا وەک کەسێکی ڕووت و ڕەجاڵ و بێ بایەخدان بە خواردن و جلوبەرگ ژیاوە و گرنگی بەم شتانە نەداوە، توانایی هەبووە ماوەیەکی زۆر بێ خواردن بژیێت. وەک دکتۆر یووسف زێدان دەڵێت: (سوهرەوەردی سۆفییەک بوو سەودای لەگەڵ پاشا و سوڵتانەکان نەبووە و بایەخی بە جلوبەرگەکانی نەدەدا، هەر کەسێک لەسەر شێواز و جلوبەرگەکانی ڕووبەڕووی ببایەوە ئەوە شێخ دەیگوت: «من بۆ ئەوە ناژیم تا جل بشۆم، کاری لەوە گرنگترم هەیە پێیەوە مژوول بم»)

سوهرەوەردی بەتایبەتی کە لە حەلەب لای مەلیک زاهر جێگیر دەبێت، ئەو سەردەمە، سەردەمی ڕووبەڕووبوونەوەی سەربازی ئیسلامەکان بوو لەگەڵ خاچپەرستەکان لەلایەک، هەروەها هێرشەکانی مەگوولییەکانیش کە لە ڕۆژهەڵاتەوە دەهاتن و مەترسییان زیاتر دەبوو. لەلایەکی دیکەشەوە هزری ئیسلامی لە تەماس و تێکەڵبوونێکی ڕاستەوخۆ بوو لەگەڵ فەلسەفە و کاریگەرییەکانی یۆنانی و فارسی و هندی.

کاتێک سوهرەوەردی لە حەلەب جێگیر بوو، لە مزگەوتی (ئەلحەلوبە) نیشتەجێ بوو، لەوکاتەدا حەلەب بنکەیەکی گرنگی هزری ئایینی بوو، سوهرەوەردی توانی سەرنجی زانا ئایینیەکان بۆ لای خۆی ڕابکێشێت، بەتایبەتی کە گەنجێک بوو پڕ چەک بوو بە فەلسەفەی ئیدیالیانەی ئەفلاتوون و ئیستدلالی ئەقڵی ئەرستۆ و دانایی جاماسپ و فرشادشێر و بزورگمێهر و زەردەشت و ئەوانەی پێش ئەوان و لەگەڵ شارەزاییەکی زۆر گەورە و ڕەسەن لە هزری ئیسلامیدا، بە تایبەتی لە هزری زونونی میسری و سوهێل کوڕی عەبدوڵڵاهی تەسەتوری و بایەزیدی بوستامی و مەنسووری حەلاج و ئەبو سەعیدی ئەبو ئەلخێر، بۆیە زۆر نازناویان بە بەردا کردبوو وەک (مؤید بالملکوت، سەیدی زەمەن) هەر بۆیەشە لە ئەنجامی ئەو زیرەکییەی خۆیەوە مەلیک زاهیری کوڕی سەلاحەدین زۆری لەخۆی نزیک کردەوە. کە ئەمەش دوایی بووە هۆکاری ئەوەی پیاوە ئایینیەکانی ئەوسای حەلەب ڕقیان لێ ببێتەوە و زوو سەری بخۆن، وەک هەندێک سەرچاوە دەڵێن پێش ئەوەی تەمەنی بگاتە ٣٦، یان ٣٨ ساڵی.

چیرۆکی، یان هۆکارەکانی کوشتنی سوهرەوەردی بۆ ئەو

بیرانەی دەگەڕێتەوە کە ئەو لەسەر زانا و دانا نوورانییەکان هەیبوو، چونکە سوهرەوەردی بڕوای وابوو کە دوو جۆری دانای نوورانی هەن، یەکەمیان دانایەک کە لە لێکۆڵینەوەدا قووڵ بووەتەوە، دووەمیشیان دانایەک کە بە (تألە) (خواگەریی)دا شۆڕبووەتەوە.

ئەو خۆی بە درێژکراوەی زنجیرەی ئەو دانایانە دادەنا کە لەمێژوودا هەردوو میتۆدی لێکۆڵینەوە و (تألهیان) خواگەرییان گرتبووە بەر وەک ئەفلاتوون. ئەو پێشی وابوو کە ئەم دانایانە لە چینی دانا بەرزترەکانن، هەروەها لە هەمان کاتیشدا پێی وابوو کە پێغەمبەری ئیسلام کە بەناو لێکۆڵینەوەدا شۆڕنەبووەتەوە و لەخواگەریدا قووڵ بووەتەوە، چونکە پەیامبەر و پێغەمبەر بووە (رسول و نبي)، بۆیە کە دانا و زانا ئایینییەکانی حەلەب سەبارەت بە پێغەمبەر پرسیاری لێ دەکەن، سوهرەوەردی بێ دەنگ دەبێت، بەڵام زاناکان بێ دەنگ نابن و پرسیارێکی بۆ دروست دەکەن، کە ئەم جۆرە پرسیارکردنە لە مەنتیقدا بەشێوازی (شەرمەزارکردن- الأحراج)(*) ناسراوە. بەو مانایەی پرسیارێکی ئاوا بکەیت کە وەڵامەکەی هەرچییەک بێت کوشندە بێت، پرسیارەکەش ئەمەبوو: (ئایا خودا دەتوانێت لەدوای مەحەمەد، پێغەمبەرێکی دیکە بنێرێت؟!)

لێرەدا ئەگەر سوهرەوەردی بەوە وەڵامی دابایەوە کە بەڵێ خودا دەتوانێت، ئەوە مەترسیدار بوو، چونکە محەمەد دوا پێغەمبەری نێردراوی خوایە، ئەگەریش بڵێ نەخێر، ئەوە بەم وەڵامەی سنوور بۆ هێز و دەسەڵاتی خوا دادەنێت، بەڵام سوهرەوەردی بەم شێوەیە وەڵام دەداتەوە: (سنوور بۆ هێزی خودا نییە).

بەم شێوەیە لەسەر ئەو وەڵامەی حوکمی کوشتنی دەدرێت.

لێرەدا هەندێک سەرچاوە ئاماژە بەوە دەدەن کە زاهیری کوڕی سەلاحەدین ڕازی نییە بە کوشتنی سوهرەوەردی، بەڵام زانا ئاینییەکان سەلاحەدین لەم مەسەلەیە ئاگادار دەکەنەوە و ئەویش بە زۆر لەسەر کوڕەکەی دەسەپێنێ کە سوهرەوەردی بکوژێت، لێرەدا هەندێک سەرچاوە باس لەوە دەکەن کە گوایە کۆمەڵێک هۆکار لە پشت ئەو بڕیارەی سەلاحەدینەوە هەبووە کە پێوەندییان بەو کاتەوە هەبووە، کە سەلاحەدین لەشەڕدا بووە و لەناو ڕەوشێکی خراپی سەربازی و جەنگدا بووە، بۆیە ئەو بڕیارەی داوە، ئەگەر نا سەلاحەدین کەسێکی میهرەبان و دلۆڤان بووە، بەڵام سەرچاوەی دیکە هەن بە پێچەوانەوە دەڵێن نەخێر سەلاحەدینی ئەیووبی زۆر ڕقی لە فەیلەسووف و تەنانەت کتێب و کتێبخانەکانیش بووەتەوە و بەڵگەشیان کوشتنی سوهرەوەردی و فەیلەسووف و زانای دیکەیە بە بڕیاری ئەو سووتاندنی کتێب و کتێبخانەکانیش بە بەڵگەیەکی دیکە دەهێننەوە، هەندێک نووسین سەلاحەدین بە فەیلەسووف کوژ و کتێب سووتێنەر ناو دەبەن، هەروەها دەشڵێن لەو کاتەدا سەلاحەدین، ڕەوشی سەربازی خراپ نەبووە و لەشەڕەکان بووەوە، بۆیە ڕاست نییە کە خراپبوونی ڕەوشی سەربازی بکرێتە بەهانە بۆ کوشتنی سوهرەوەردی.

سەبارەت بە کوشتنەکەی، نووسەرێکی وەک (قاسم محەمەد عەباس) کە ئەم زاتە هەموو نووسراوەکانی (مەنسووری حەلاجی) کۆکردووەتەوە و تۆماری کردوون، دەڵێت: «ئەو ڕەوتەی بووە هۆکاری کارەساتی حەلاج دوای زنجیرەیەک دادگایی کردن، زۆر لەو ڕەوتە دەچێت کە بووە هۆی کوشتنی سوهرەوەردی» جگە لەمەش قاسم محەمەد عەباس لە بارەی مردنی سوهرەوەردییەوە دەڵێت: (مردنێکی کەم وێنە و ڕیزپەڕ بوو. وەک مەرگی حەلاج کە مردنێکی تاک و یەکانە بوو، ئەنجامێکی ڕەوای سروشتی ململانێی نێوان هزری بەکۆمەڵ و هزری تاکێکی سەرووی کەسایەتی نەبوو، کە بۆ چەند کەسانێکی کەمی سۆفییەکان دادەمەزرا، بە شێوەیەک کە ئەو کەسانە پێوەرە ئەخلاقیە باوەکانی گفتوگۆیان بەسەردا ناچەسپێت، ئەگەر وەک پێوەرێک بۆ زانینی ئەوەی کە ئایە مەترسین لەسەر جەوهەری شەریعەت، یان ئەوە دەدۆزینەوە کە ئەوان پرسیارێکی هەقیقی لەسەر دووبارە خوێندنەوەی جەوهەری شەریعەتمان بۆ دادەمەزرێن).

لەبارەی کوردبوونییەوە

دیارە سوهرەوەردی بەگوێرەی سەرچاوەکان هەم بە عەرەب و هەم بە فارس و هەم بە کورد ناسراوە، کە ڕەنگە تا ئێستاش ئەوە بە تەواوەتی بۆ هەمووان ساغ نەبووبێتەوە کە کوردە، یان فارسە، وەک ئەوەی دەیان ناوداری تری مێژوویی هەن هەر میللەتێکە و بە بەڵگە و بێ بەڵگەوە بۆ خۆیانی دەبەن.

هەرچۆنێک بێت، یەکێک لەو سەرچاوانەی باس لە کوردبوونی (سوهرەوەردی) دەکات، (د. ئەحمەد خەلیلە) کە لە باسی «ناودارانی کورد لە مێژووی ئیسلامیدا» لە ژمارە ١٩دا، باسی شەهابەدینی سوهرەوەردی دەکات، کە بە پشت بەستن بە زۆر سەرچاوەوە باسێکی لەسەر نووسیوە، د. ئەحمەد خەلیل دەڵێت: سوهرەوەرد کە سەهروردیشی پێ دەڵێن، شارێکی کوردییە و نزیک زەنجان لە باکووری ڕۆژئاوای ئێران، کە ناوچەی میدیای کۆنە. هەریەک لە «ئەستەخری دەوروبەری ٦٢٦ی کۆچی» و «ئیبن حەوقەل دوای ٣٧٧ی کۆچی» و «یاقووتی حەمەوی دەوروبەری ٦٢٦ی کۆچی» و «ئەبو ئەلفیدا ٧٣٢ی کۆچی» وەک بەشێک لە هەرێمی چیاکان باسیان کردووە، ڕۆژهەڵاتی کوردستان و ڕۆژئاواکانی سێ بەشی هەرێمەکانی چیاکان پێک دێنن. سوهرەوەردیش دەکەوێتە ڕۆژئاوای ئەو ناوچەیە و باکووری شارەزوور، لەسەر تخووبی هەرێمی کوردستانی عیراق لەگەڵ ئێران.

«ئیبن حەوقەل» لە کتێبەکەیدا (وێنەی زەوی لاپەڕە ٣١٤) سەبارەت بە سەهرورد دەڵێت: «لە شارەزوور دەچێت لەلایەنی خۆشگوزەرانی و خۆشی شوێن و بەپیتی و بەرفراوانی و جوانییەکەی و کوردەکان زۆرینەی ناوچەکەن».

سەبارەت بە ناوی سوهرەوەردیش وەک «ئیبن خولەکان» باسی کردووە: ناوی یەحیا کوڕی حەبەش کوڕی ئەمیرە کە، کونیەی «ئەبوئەلفتوح»ە و نازناویشی شەهابەدینە، بەشەهید و کوژراویش ناوی دەرکردووە، ئیبن خولەکان باشترین کەسێک بووە بۆ ناسینی ناوە کوردییەکان و ڕێک کردنیان و مەفتەنیشی لە مەفتەنی سوهرەوەردی نزیک بووە، زیاتریش لەوە ئیبن خولەکان دەڵێت کە زیادکردنی پیتی (ک) بۆ هەندێک ناو شتێکی باوبووە، وەک (ئەمیر) بۆ بچووککردنەوە پیتی (ک)ی بۆ زیاد کراوەو بۆتە (ئەمیرەک) کە ئەمەش شتێکی زانراوە لە زمانی کوردی کۆن ونوێدا، وەک چۆن بە مستەفا گوتراوە، مستەک، یان بە خەلیل، خەلەک، شێخ، شێخەک و بەم شێوەیە.

د. ئەحمەد لەباسی سەفەر و گەڕانەکانی سوهرەوەردیدا دەڵێت کە سوهرەوەردی دوای مەراغە و ئیسفەهان، چووەتە لای (شێخ فەخرەدینی ماردینی) و برادەرایەتییەکی خۆشیان هەبووە، هەروەها چووەتە دیاربەکر و پێشی خۆش بووە لەوێ بمێنێتەوە، پێوەندی بە میر خەربووت عیمادەدین قەرە ئەرسەلانەوە کردووە و کتێبی (الألواح العمادية)شی دیاری ئەو کردووە، ڕۆژهەڵاتناس «ماسینیۆن» پێی وایە کە سوهرەوەردی لەلای ئەم میرەوە مەزهەبی ئیشراقی خۆی دامەزراندووە.

هەروەها سەرچاوەیەکی دیکەش کە باس لە سوهرەوەرد و کوردبوونی سوهرەوەردی دەکات باسێکی (سەید ئیسماعیل حوسێنی)یە بەناوی گوندی سوهرەوەرد، شاری کۆنی سوهرەوەرد و کوردبوونی شێخی ئیشراق. لە هەفتەنامەی سیروان، بە دووبەش بڵاوکراوەتەوە.

لەبارەی ناوی (سوهرەوەرد)

وەک پەیڤ دەڵێت: زۆر لە نووسەرانی کورد بەتایبەتی خوالێخۆشبوو، (بابە مەردۆخی ڕوحانی) لە کتێبی مەشاهیری کورد، پەیڤی (سوهرەوەرد) دەگەڕێنێتەوە بۆ (سوورە بەرد)، ناوبراو هەرچەندە زۆر بە درێژی ڕاڤەی نەکردووە، کە ئایا لە بەعەرەبی کردنی سورە بەردە یان نە؟ ئەگەر ئێمە ئەو شیمانە لاوازەش قبوڵ بکەین، ناچارین لەسەر بە عەرەبی کردنی ناوەکە ڕاوەستین، کە لەو حاڵەتەدا کێشەمان بۆ دروست دەکات، چونکە هەر دوو پیتی (و) و(ب)، هەردوو پیتەکانی سەرەکی ئەلفبای عەرەبین، واژەی (سوهر) لە پارسی کۆندا بەواتەی (سرخ- سوور) دێت، وەکو (سهرگاو، بەواتەی گای سوور) واژەی (وەرد) دیسان لە فارسی کۆندا بەواتای (ئەسپی گوڵگون) دێت، واتە ئەسپێک لەنێوان کمیت و زەرد بێت، واژەی (وەرد) لە زمانی عەرەبی، واتە گوڵی سوور، کە لە زمانی کوردیشدا بەمانای ئەو زەویە دێت کە بۆ چاندن حازر کرابێت (وەرد).

لەسەر ئەو بنەمایە دەتوانین بڵێین (سوهرەوەرد) بەواتەی گوڵی سوور، یان ئەسپی گوڵگون دێت.

زۆر ڕای تر لەسەر ناوی سوهرەوەرد هەن، کە دەکرێت زۆریان قبووڵ بکرێن و زۆریشیان ڕەت بکرێنەوە.

هەرچۆنێک بێت، سوهرەوەردی، سۆفییەکی گەورەی ئیسلام و فەیلەسووفێکی مەزنی فەلسەفەی ئیشراقییە.

لەبەرهەمەکانی سوهرەوەردی

١- المشارع و المطارحات.

٢- التلويحات.
٣- (حكمة الاشراق) كه له دوو بەش پێکهاتووه، یەکەمیان سێ وتار لەسەر مەنتیق، بەشی دووەمیان پێنج وتاره سەبارەت بە ئیلاهییات، کە گرنگترین کتێبی سوهرەوەردییە کە بیروبۆچوونی فەلسەفییانەی سوهرەوەردی لەسەر فەلسەفە و مەزهەب ڕوون دەکاتەوە.
٤- اللمحات، کێبێکی کورتە سەبارەت بە حکیمەت و ئیلاهییات و مەنتیق.
٥- الالواح المعادية، سەبارەت بە زانستەکانی حیکمەت و زاراوەکانی فەلسەفەیە.
٦- الهیاکل النورية، یان هەیاکلی نوور، ئەو کتێبە پڕە لە بۆچوونی فەلسەفی کە سەرەتا بە عەرەبی نووسیویەتی و دواییش خۆی وەریگێڕاوەتە سەر زمانی فارسی.
٧- المقاومات، نامەیەکی کورتە کە سوهرەوەردی وەک ڕوونکردنەوەیەک، یان پاشکۆیەک بۆ کتێبی التلويحات نووسیویەتی.
٨- الرمز المومی.
٩- مبدأ و المعاد، بە زمانی فارسی نووسراوە.
١٠- بستان القلوب، کورتکراوەیەکە سەبارەت بە حیکمەت، کە سوهرەوەردی بۆ کۆمەڵێک برادەر و کەسە نزیکەکانی خۆی بەزمانی فارسی لە ئیسفەهاندا نووسیویەتی.
١١- طوارق الأنوار.
١٢- التنقيحات في الأصول.
١٣- كلمة التصوف.
١٤- البارقات الالهية.
١٥- النفحات المساوية.
١٦- لوامع الأنوار.
١٧- الرقم القدسي.
١٨- اعتقاد الحكماء.
١٩- كتاب الصبر.
٢٠- رسالة العشق.
٢١- رساله در حالت طفولت، (نامە لەباری منداڵییەوە) بە فارسی نووسراوە.
٢٢- رساله روزی با جماعت صوفیان (نامەی ڕۆژێک لەگەڵ جەماعەتی سۆفییان) بە فارسی نووسراوە.
٢٣- رساله عقل (نامەی عەقڵ) بە فارسی نووسراوە.
٢٤- رساله (آواز پر جبرائیل) نامەی ئاوازی پەڕی- باڵی جبرائیل، بە فارسی نووسراوە.
٢٥- رساله پرتو نامه، شەرحێکە لەسەر زاراوەی فەلسەفی، بە فارسی نووسراوە.
٢٦- لغە موران، نامەی زمانی موران، هەندێک حەکایەتی ڕەمزین. بە زمانی فارسی نووسراوە.
٢٧- رساله غربة الغريبة، حەکایەتێکە کە سوهرەوەردی وەک ڕەمز بە عەرەبی نووسیوە.
٢٨- رساله صفیر سیمرغ، نامەی چریکەی سیمرغ، بەزمانی پارسی نووسراویەتی.
٢٩- رساله الطیر، ئەو نامەیە وەرگێڕانی نامەی باڵندەی ئیبن سینایە، کە سوهرەوەردی وەریگێڕاوەتە سەر پارسی.
٣٠- رسالة تفسير آيات «من كتاب الله و خبر عن رسول الله»
٣١- التسبيحات و دعوات الكواكب.
٣٢- آدعية متفرقة.
٣٣- الدعوة الشمسية.
٣٤- السراج الوهاج.
٣٥- الواردات الالهية بتحيرات الكواكب و تسبيحاتها.
٣٦- مكاتبات الى الملوك و المشاريخ.
٣٧- كتاب في السيمياء.
٣٨- الألواح.
٣٩- تسبيحات العقول و النفوس و العناصر.
٤٠- الهیاکل، سەرەتا بەزمانی عەرەبی نووسیویەتی و دواتریش بە فارسیش نووسیویەتییەوە.
٤١- شرح الأشارات.
٤٢- كشف الغطاء لأخوان الصفا.
٤٣- الكلمات الذوقية والنكات الشوقية.
٤٤- رساله، نامە، سەبارەت بە جەستە و بزافی خوا، وەحی و ئیلهام.
٤٥- نامەیەکی کورت سەبارەت بە حیکمەت، کەتێیدا باسی مەنتیق و تەبیعیات و ئیلاهییات دەکات.

فەلسەفەی ئیشراقی سوهرەوەردی

سوهرەوەردی، لە کتێبی (حیکمەتی ئیشراق)دا، ڕێساکانی فەلسەفەی ئیشراقی دامەزراند، کە ئەمەش وەرگەڕانێکی هەقیقی بوو لە هزردا، فەلسەفەکەشی ئیسلامی بوو لە بنیاددا، لە هێڵە گشتییەکانی هزری ئیسلامی و تێگەیشتنی بۆ هەبوون- وجوود سەری هەڵدا و لەگەڵ هەبوونی جیاوازی لە هەندێک خاڵی هزریدا بە هۆکاری ئاوێتەبوونی ئایین و ڕۆشنبیری لەلای سوهرەوەردی، هەروەها بەهۆی ئازادی خۆی لە بزاوتی هزر و فەلسەفەکانی خۆیدا.

بۆ پێزانین، هەندێک سەرچاوە باس لەوەش دەکەن، کە سوهرەوەردی خۆی بەنوێکەرەوەی هزری ڕووناکی دانایانی فارس دەزانێت و لەو بارەیەوە خۆی دەبێژێت: (لەناو فارساندا گرووپێک هەبوون ڕێگەی هەق و دادپەروەرییان گرتبوو، دانای چاکەکار بوون و مەجووس نەبوون، ئێمەش لەکتێبی خۆماندا لە حیکمەتی ئیشراقدا حکیمەتی بەرێزی نووری ئەوانمان نوێ کردەوە، کە کەسێک پێش من ئەو کارەی نەکردووە).

سوهرەوەردی لە کتێبی (هەیکەلەکانی نوور- ڕووناکی)دا دەڵێ: نوورێکی پرشنگدار و بە چێژ لەناو ئێمەدا هەیە، جەستەکان لە جەستەیی بووندا بەشدارن، بەڵام لە ڕووناکبووندا جیاوازن، دەروونی ئاخاوتنکەرمان خۆی لەخۆیدا ڕووناکییەکە، دەروونیش خۆی لەخۆیدا بەڵگەی زیندووبوونە، (هەبوونی زیندوو) ، بۆیە تۆ ڕستێکی ئەو ئەندام و بەشانە نیت لە بەدەندا، بەڵکو تۆ لە پشت ئەو ڕستەیت)، مرۆڤیش ئێستا (ڕێزی لێ گیراوە-موکەڕەم کراوە) بەو نوورە پرشنگدارەی تێیدا دەدرەوشێتەوە کە دەگەڕێتەوە بۆ تەواوترین و بەدەسەڵاتترین ڕووناکی. دەسپێکی ئیشراق. واجبی وجوب بە خودی خۆی، (خوا نووری ئاسمانەکان و زەمین)ە، ئەم نوورە پرشنگدارانەش بەشەوقەوە بۆ عشقی سەرەتاکەیان دەگەڕێنەوە، وەک چۆن جیهان لە ئیشراقی هەق ڕژان و پرشنگی ڕووناکییەکانەوە دروست بوو، مەعریفەش واتە گەیشتنی عەینی بە هەقیقەتی عەینی، ئەمەش تەنیا لە ڕێگەی بەرزبوونەوەی دووبارەی ڕووناکییەکانەوە دەبێت بۆ سەرەتاکەی خۆی دوای هاتنە خوارەوەی.

بەکاروانی هاتنە خوار و سەرکەوتنەوەی ڕووناکییەکان، بەم بزاوتە جەوهەرییە گشتییەی بەردەوام و نوێبووەوە کە پڕە لە عەشق و شەوقەوە، مەعریفە جێبەجێ دەبێت.

سوهرەوەردی لەسەر بنەمای (نوور- ڕووناکی) تیۆری خۆی لەبارەی مەعریفەوە دادەڕێژێت، عەشق و ئەم بزاوتە جەوهەرییە هاوسەنگی هەبووەکان و ڕێکوپێکی قانوونەکانیان دەپارێزێت، ئەمەش مانای نەمانی دژەکان، یان دژایەتی ناگەیەنێت، چونکە دژایەتی لە پێداویستییەکانی کۆتایی نەهاتنە (اللانهایة)، ئەگەر وا نەبوایە گەردوون لە گەندەڵی و خراپەکاری چاک نەدەکرایەوە، بەواتایەکی تر سوهرەوەردی خوازیاری ئازادی و پلۆرالیزم و هەتا دژایەتیش بوو، چونکە بێ ئەمانە کۆمەڵگەکان گەندەڵ دەبن و گەردوونیش لەگەڵ خۆیان گەندەڵ دەکەن.

کەرامەت و پیرۆزی مرۆڤ لەسەر یەکێتی دەوەستێت کە پڕە لە پلۆرالی و ئەگەر هەق ئامانجی مەعریفە بێت، ئەوە پشکنینی هەق، سەفایەکی قووڵ و بێگەردی دەوێت لە ئارەزووە دنیاییەکان، ئەوەش بگاتە ئەو قۆناغە، ئەوە یەکێتی هەردوو توخمەکانی ڕوحی و ماددی دەبینێتەوە و یەکێتی هەبوون و چارەنووسی مرۆیی دەپشکنێت. لەیەکێک لە چامەکانیدا لە کاتی مردنیدا دەڵێت:

دەروونتان لە جەستەتان جیاکەنەوە
هەق وەک هەقێکی ڕوون دەبینن
توخمی ڕوحەکان لەناوماندا یەکە
خۆم تەنیا دەبینم ئێوەم
برواشم وایە ئێوە منم

سەرەتای فەلسەفەی ئیشراقی لەلای ئەفلاتوونەوە دەبینرێتەوە، فەلسەفەکەی خاوەن دوو ڕەهەند بوو، عرفانی و ئەقڵی بەڵگەداری. ڕەهەندی عرفانی گەشەی کرد و لە ئەفلاتوونیەتی نوێشدا بەردەوام بوو، لە ڕابەرەکان: ئەفلووتین و فرفریۆس و بریکلس.

ئەگەر بێتو مەشائییەی سەرەتایی گریکی لەلای ئەرستۆ و ئیسلامیش لەلای فارابی و ئیبن ڕوشد دانیان بەوەدا نەنابێت کە لە ڕێگەی عرفانەوە بە مەعریفە بگەن، بەڵکو گەیشتن بە مەعریفە خوازیاری بەڵگەی عەقڵی و بەڵگە و ئەزموونە، ئەوە لە حیکمەتی ئیشراقیدا کە سوهرەوەردی بە دامەزرێنەری هەقیقی

دادەندرێت، بنچـــــینەکــــانی بەڵگەی ئەقــــڵی هەڵنەوەشــاندۆتەوە و ڕەتی نەکــردووەتەوە، بەڵام وەک ئاگادارکەرەوەیەک بۆ ئەقڵ و وزە بەخشێک بە ڕەفتار تەمـاشـای کـردووە، بەڵام پێگەی یەکـەم بۆ ڕەفـتـاری ئیـشـراقی- عـرفـانیـیـە بۆ گـەیشتن بە گـەورەترین مەعریفەکان.

ئیـشـراقـیـیـەت لە جـەوهەری خۆیدا فـەلسـەفـەیەکی بەڵگەداری ئەقڵی و ڕەفـتـارگـەرییـەکی ئیـشـراقـیـیـە، ئامانجی گەیاندنی ئەو ڕووناکییانەیە کە هاتوونەتە خوار بە بەرزەخەکان و غەواسقەکان بە تەواوترین و پیرۆزترین نوور.

سـوهرەوەردی فـەلسـەفـە کـۆنەکـانی گریک و فـارسی و زەردەشتی و هزرەکانی یەکتاپەرستی ئایینی و ئیسلامی و ڕەفـتـارگـەری عـرفـانی هەرس کـردبوون، بە هزرێکی کـراوەوە سـەودای لەگـەڵ کـردوون و کـردوونی بە بنەمـای فەلسەفەکەی خۆشی کە ناوی ناوە حیکمەتی ئیشراق.

شێخی کوژراو، بە زانستی سیمیائیش ناسراوبوو، کە ئەمـەش زانسـتێکە بایەخ بە گـۆڕینی کانزا هەرزانەکـان دەدات بۆ کــانزای بەنرخ، (ئیبن ئەبی ئەســیــبــعــە) لەکـتـێـبـەکـەی خـۆیدا باسی زۆر ڕووداوی کـردووە کـە سوهرەوەردی ئەنجامی داون، لەم کردارەشدا سوهرەوەردی وزەی ڕوحی عارفی بەکارهێناوە.

سوهرەوەردی نووسین و نامـە و شیـعری زۆری هەبووە، بۆ ئەم مەبەستەش زۆر کەس هەوڵیـان داوە کتێبەکانی بە ڕێکوپێـکی پۆلین و ڕیزبـەندی و تـۆمــــار بکـەن، زۆر ســەرچاوە ئامــاژە بەوە دەدەن کــە باشــتــرین هەوڵ هی ڕۆژهەڵاتناسی فـەڕەنسی «لویس مـاسینیـۆن»ە، کە وەک یەکـەم کـەس هەوڵی داوە بەشـێـوەیەکی زانسـتـی لە پێـــوەندی ڕیزبەندی کــردنی کــتــێــبــەکــان و بەرەو پێشەوەچوونی فەلسەفەکەی بکۆڵێتەوە.

هەندێک سـەرچاوە باس لەوە دەکـەن کە سـوهرەوەردی لەو تەمـەنە کورتـەیدا نزیکەی (٥٠) نووسراوی هەبووە، تا ئێـسـتـاش زۆر لە نووسراوەکانی وەرگێـڕدراونەتە سەر زمانی ئینگلیزی و فەڕەنسی و عەرەبی و تورکی زمانانی دیکە، هەروەها زۆریشی بەو زمانانە لەسەر نووسراوە.

کورتەی حیکمەتی ئیشراق

ســوهرەوەردی لەکــاتی خـوێندن و لێکـۆڵینەوەکـــانی خـۆیدا، وا تێگەیشت کە جیـهـان لە ڕووناکی دروست بووە، ئەو ڕووناکییانەش ڕووناکی دەبەخشنە یەکدی، بەو ڕووناکی بەخشینەشی دەگوت: «ئیشراق»، بۆیە نازناوی (شێخی ئیشراقی) پێ برا.

دیتنی سـوهرەوەردی ئەوە بوو کـە هەمـوو شـتـێـک لە ڕووناکـیـیـەوەیە، جگە لە ڕووناکی شتێکی دیکە نییـە، هەمـوو شـتـێک کـە لە جیـهـاندا هەیە و ئەو شـتـانەی دواتـریش دێـن هـەر لـە ڕووناکـین، بـەڵام هـەنـدێـک لـە ڕووناکــیــیـــەکــان نەرمــونیــانــن و هەندێکیش زبرن، هەندێکیش وەک گەردیلە بڵاودەبنەوە و هەندێکیش وەک گەردیلە یەکدی دەگرن.

ئەمـڕۆ باشـتـر لەم تیـۆرەیە دەگـەین، چونکە دەزانین هەرچی لەجیهاندا هەیە وزەیە بەشێوەی شەپۆل، کاتێک وزە لەسـەر یەک کۆدەبێـتەوە، دەبێـتە مادده و کـاتێک کە ئەو وزانە نەرمـونیـان بن، دەبنە شـەپۆل، یان ڕووناکی- نوور.

سوهرەوەردی لەو باوەڕەدا بوو کە ڕووناکییەکان، نوور بە یەکدی دەبەخشن. بۆیەشە جیهان تەنیا ئیشراقە و شتێکی دیکە نییە. هەندێک لەڕووناکییەکان لاوازن و هەندێکیش نەرمـــونیـــانن، هەندێکیش پێکەوە کۆبوونەتەوە. کـاتێک کە ڕووناکییە بەهێزەکان نووریان دەدەنە ڕووناکـیـیە لاوازەکـان، ڕووناکـیـیە لاوازەکـانیش بەرەو ڕووناکییە بەهێزەکان ئاراستە دەگرن. مرۆڤیش کە هەبوونێکی ئەم جیـهـانەیە لە ڕووناکـیـیـە و ڕووناکـیش دەداتە ئەوانی دی، هەروەها ڕووناکی لەوانی دیشـەوە بۆ ئەو دێت. لەسەر ئەو بنەمایە نوور لە مرۆڤەوە دەچێتە شتەکانی دی و ئەوان سوود لە مرۆڤ وەردەگرن. لەسەر ئەو بناغەیە مرۆڤ دەتوانێت ڕووناکی بە شـتـەکـانی دی ببەخشێت و لەنووری ئەوانی دیشەوە ڕووناکی وەربگرێت و بگەشێتەوە.

سوهرەوەردی دەیگوت کە حکیمەت دوو جۆری هەیە، یەکـەمیـان حیکمـەتی کۆنە، کـە لەکۆنەوە هندییـەکان و ئێـرانییـەکـان و بابلییـەکـان و میـسرییـەکـان و دواتریش یۆنانییەکان سوودیان لێ وەرگرتووە و حیکمەتی (لدنی) کـە حـیـکـمـەتێکە مـرۆڤـە تایبـەتەکـان سـوودیان لێ وەرگرتووە، لەسەرەتادا ئەو دوو حیکمەتە لەیەک بنەماوە هاتوون، کــە ئەو بنەمـــایەش (ئیـــدریس)ە، کـــە (هورمس)یشی پێ دەگــوترێت، دوای ئەوەی خــەڵک

حیکمەتیان لە ئیدریس وەرگرت، بە باوەڕی ئەو، بوونە دووبەش، بەشێک بەرەو ئێران و بەشەکەی دیکەشیان بەرەو میسر ڕۆیشتن. دواتر هەردووکیان بوونە ئیسلام، ئیدریس یەکەم کەس بووە کە بنەمای دەرس و فێربوونی دامەزراندووە، پەیڤی (دەرس)یش لەناوی (ئیدریس)ەوە هاتووە.

ژێدەرەکان:

بۆ ئامادەکردنی ئەم بەشە بە تەواوی پشتم بە ئینتەرنێت بەست، بە تایبەتیش لە (گەڕان)ی (گوگڵ)دا، بە نووسینی ناوی سوهرەوەردی، یان شێخ شەهاب. لەوێوە کۆمەڵێک لینک و ماڵپەڕی جیاجیا زانیاری کەم و زۆریان سەبارەت بە سوهرەوەردی تێدابوو، بۆیە من لێرەدا ناوونیشانی چەند سایتێک دەنووسمەوە بۆ ئەوەی خوێنەر بتوانێ ڕاستەوخۆ بگەڕێتەوە سەر ئەو ماڵپەڕانە و زانیاری باشتر و زیاتر پەیدا بکات.

١- یوسف زیدان، نهایات شیخ الاشراق، بڕوانە: http:// ziedan.com/lecturs.asp

٢- رضوان السح، بين السهروردي و الحلاج مجلة التراث العربي دمشق، العددان ٩٩-١٠٠ تشرين الاول ٢٠٠٥ ئەم بابەتە لەم سایتە وەرگیراوە، www.awu-dam.org/trath/99-100-033.htm

٣- نصوص اشراقية في الرؤية و المجاز للسهروردي، قاسم محمد، www.aleftoday.net

٤- د. وضحى يونس. القضايا النقدية في النثر الصوفي حتى القرن السابع الهجري، http://www.awu-dam.org/book/06/study06/179-w-.

٥-احمد خليل، مشاهير الكورد في التاريخ الاسلامي، www.gilgamish.org/viewarticle.php?

٦- عبالفتاح القلعجي. السهروردي بين الاسطورة والأشراق. جريدة الأسبوع الأدبي. العدد ١٠٠٧ تاريخ ٢٠٠٦/٥/٢٠ http://www.awu-dam.org/esboul1000/1007/isb1007-025.htm

سەرنج: نووسەر بەرانبەر بە إحراج شەرمەزارکردنی داناوە، کە ئێمە پێمان وایە لە ڕوودامان چاکتربێ لە وشەی شەرمەزارکردن.
«ڕامان»